

Ewelina Drozd

***Proces komunikacji
interpersonalnej w relacji
nauczyciel - uczeń***

Krosno, 2016

Spis treści

WSTĘP	4
Rozdział 1. Komunikacja interpersonalna w ujęciu teoretycznym.....	6
1.1. Pojęcie komunikacji i komunikowania się.....	6
1.2. Komunikacja niewerbalna i werbalna	7
1.3. Przemiany społeczne a komunikowanie się. Znaczenie Internetu	10
Rozdział 2. Komunikacja interpersonalna w relacjach nauczyciel – uczeń.....	12
2.1. Porozumiewanie się w sytuacjach dydaktyczno-wychowawczych.....	12
2.1.1. Kompetencje komunikacyjne nauczyciela.....	12
2.1.3. Właściwości wypowiedzi nauczyciela.....	13
2.1.4. Style komunikacyjne w klasie szkolnej	14
2.1.5. Rodzaje komunikatów	16
2.2. Bariery komunikacji w edukacji	18
Rozdział 3. Ocena przebiegu procesu komunikowania się na przykładzie Liceum Ogólnokształcącego w Kołaczycach.....	20
3.1. Charakterystyka Liceum Ogólnokształcącego w Kołaczycach.....	20
3.2. Proces komunikacji w placówce	21
3.2.1. Relacje nauczyciel - uczeń.....	21
3.2.2. Komunikacja na linii nauczyciel - uczeń na przykładzie realizacji projektu „Czwarta władza z klasą. Szkolny koncert medialny”	24
ZAKOŃCZENIE	27
BIBLIOGRAFIA	28

WSTĘP

Programy wychowania to fikcja, papiery, które nikomu nie służą. Kluczem do wychowania jest przyjazny nauczyciel oraz rozmowa.

Włodzimierz Paszyński¹

Ludzie codziennie wymieniają między sobą informacje, wydają lub przyjmują polecenia, rozwiązują konflikty, negocjują. Sztuką jest takie pokierowanie rozmową, aby komunikat był klarowny i zrozumiały dla drugiej osoby. Inaczej przecież każdy z nas mówi i inaczej słucha. Poznanie zasad komunikacji interpersonalnej leży u podstaw skutecznego porozumiewania się. Porozumiewania, które pozwoli uniknąć nieporozumień związanych z komunikatem przekazanym a komunikatem odebranym.

Komunikacja kształtuje charakter wzajemnych relacji, dlatego należy uważać ją za najważniejszy element interakcji międzyosobowych. Jeśli tak jest, to komunikowanie się jest nadrzędnym i nieodzownym składnikiem procesu kształcenia i wychowania młodego człowieka, a szczególnym rodzajem interakcji jest relacja nauczyciel - uczeń. Prawidłowo przebiegająca komunikacja na tej linii jest niezbędna na każdym etapie edukacji. Jest najskuteczniejszym sposobem: osiągnięcia efektów kształcenia i wychowawczych, budowania relacji oraz zapobiegania konfliktom i rozwiązywania ich.

W tej kwestii jawi się wielkie wyzwanie dla nauczycieli - by umieli komunikować uczniowi swoją wiarę i zaufanie w jego zdolności, w jego wyjątkowość, jego mocne strony; by potrafili słuchać, rozumieć jego przeżycia, budować jego wiarę we własne możliwości; by wyzwalali jego aktywność i twórczość; by ich własna otwartość w relacjach z ludźmi była czynnikiem podnoszącym samoakceptację i dającym dziecku poczucie szacunku i poszanowania jego godności; by swoją postawą przyczynili się do ukształtowania człowieka otwartego na siebie i innych. Szkoła powinna kształcić takie umiejętności, jak komunikacja interpersonalna, praca zespołowa, twórcze rozwiązywanie problemów. Szkoła powinna pomóc młodemu człowiekowi, zagubionemu we współczesnym świecie, odkrywać sposoby rozwiązywania jego problemów.

W niniejszej pracy staram się przedstawić zagadnienie procesu komunikacji interpersonalnej w relacji nauczyciel – uczeń, w relacji, w której zależne od siebie grupy społeczne powinny wypracowywać jeden wspólny język w rozumieniu określonych komunikatów przekazywanych codziennie i w różnych sytuacjach. Treść pracy ma ponadto pokazać, że skuteczne porozumiewanie się jest warunkiem osiągnięcia sukcesu dydaktycznego i wychowawczego.

W pierwszym rozdziale pracy przedstawiłam próby definiowania w literaturze zajmującej się tematyką pojęcia *komunikacja interpersonalna*. Przedstawiłam różne ujęcia definicji ze względu na to, że komunikowanie się stanowi przedmiot zainteresowań wielu dyscyplin. Opisałam również zagadnienie i wzajemne zależności pomiędzy komunikacją werbalną i niewerbalną. Zwróciłam uwagę na przemiany zachodzące we współczesnym świecie (zmiany ekonomiczne i polityczne oraz związane z nimi wielość wzorów i otwartość komunikacyjna, a także pojawienie się Internetu) i ich wpływ na proces komunikowania się międzyludzkiego.

¹ Cyt. za M. Krężel, K. Kachel, *Recepta na wychowanie*, „Dziennik Zachodni”, nr 2895000, 24.03.2007, s. 11. Włodzimierz Paszyński jest wiceprezydentem Warszawy, z zawodu nauczycielem, byłym kuratorem i byłym wiceministrem edukacji.

Rozdział drugi prezentuje proces komunikacji w relacjach nauczyciel – uczeń. Opisałam umiejętności komunikacyjne nauczyciela, właściwości jego wypowiedzi oraz style komunikacyjne w klasie szkolnej z przykładami komunikatów adresowanych do uczniów. Przedstawiłam też typowe reakcje nauczycieli uniemożliwiające komunikację i zamykające uczniów na dialog w różnych sytuacjach szkolnych, czyli tzw. bariery komunikacji.

W trzecim rozdziale ukazałam przebieg procesu komunikowania się w edukacji na przykładzie Liceum Ogólnokształcącego w Kołaczycach. Scharakteryzowałam relacje nauczyciel – uczeń w placówce oraz omówiłam proces komunikowania się na przykładzie realizacji projektu „Czwarta władza z klasą. Szkolny koncert medialny”, w którym to sprawowałam opiekę nad grupą młodzieży biorącą udział w konkursie. W rozdziale tym starałam się pokazać, że wysoka kultura osobista nauczycieli, umiejętność bycia razem, wzajemnego pomagania sobie, nawet zaufania, ułatwiają tworzenie wspólnoty wychowującej, jaką jest kołaczyckie liceum.

Rozdział 1. Komunikacja interpersonalna w ujęciu teoretycznym

1.1. Pojęcie komunikacji i komunikowania się

Komunikowanie się stanowi przedmiot zainteresowania wielu dyscyplin, dlatego też można spotkać różnorodne definicje tego pojęcia.

Według H. Sęka komunikowanie się jest procesem polegającym na wzajemnej wymianie informacji przez partnerów interakcji.²

Traktowanie komunikacji jako interakcji wiąże się z dwojakim sposobem rozpatrywania zjawiska przepływu informacji:

- 1) ze zwróceniem szczególnej uwagi na jej efekty, takie jak zmiana postaw, wpływ na spostrzeganie, motywacja itp.
- 2) z opisywaniem komunikacji jako procesu i zainteresowaniem jego przebiegiem.³

Według Materskiej komunikowanie się jest jednym z typów interakcji noszącym znamiona czynności. Autorka analizuje komunikację jako proces, który jest instrumentalnym zachowaniem ukierunkowanym na określony cel i zorganizowanym stosownie do panujących warunków.⁴ Przekaz informacji zachodzi wtedy, gdy: „uczestnicy interakcji mogą się wzajemnie obserwować lub porozumiewać, nadając i odbierając sygnały”.⁵

John Stewart uważa, że komunikacja interpersonalna to pewien typ, jakość lub rodzaj kontaktu. Przy czym podkreśla, że jest ona czymś, co wydarza się między ludźmi, a nie czymś, co jedna osoba czyni dla drugiej. Według tego autora, komunikacja interpersonalna ma miejsce wtedy, gdy dwoje lub więcej osób „pragnie i jest w stanie spotkać się, czyniąc dostępną część swojej wyjątkowości, aspektów niemierzalnych, wyborów, refleksyjności i adresowalności, będąc jednocześnie świadomymi i reagując na część bytu osobowego partnera”.⁶

Najprościej, komunikację interpersonalną można określić jako zaistniały między ludźmi kontakt, który zdarza się wówczas, gdy każda z zaangażowanych osób mówi i słucha, jednocześnie maksymalizując to, co osobiste.⁷

Zbigniew Nęcki przyjmuje, że komunikacja interpersonalna to „podejmowana w określonym kontekście wymiana werbalnych, wokalnych i niewerbalnych sygnałów (symboli) w celu osiągnięcia lepszego poziomu współdziałania.”⁸

Zbliżona definicja pojawia się w opracowaniu amerykańskich autorów.⁹ Według nich komunikacja interpersonalna jest procesem wymiany znaków i/lub symboli, które nabierają znaczenia w kontekście interakcji kilku osób. Autorzy twierdzą, że taka definicja łączy w sobie kilka cech komunikacji interpersonalnej, które odróżniają ją od komunikacji w innych kontekstach.

Wobec tego komunikacja interpersonalna:

- 1) jest procesem wymiany,

² H. Sęk, *Spoleczna psychologia kliniczna*, PWN, Warszawa 1993, s.10.

³ M. Materska, *Kształtowanie się struktury czynności pod wpływem treści instrukcji*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 1975, s.58.

⁴ Ibidem, s.229.

⁵ Ibidem, s.231.

⁶ J. Stewart, *Komunikacja interpersonalna: kontakt między osobami*, [w:] *Mosty zamiast murów. Podręcznik komunikacji interpersonalnej*, pod red. J. Stewarta, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2003, s. 55.

⁷ Ibidem, s.55.

⁸ Z. Nęcki, *Komunikacja międzyludzka*, ANTYKWA, Kraków 2000, s. 98.

⁹ S.P. Morreale, B. H. Spitzberg, J. K. Barge, *Komunikacja między ludźmi. Motywacja, wiedza i umiejętności*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007, s. 280.

- 2) składają się na nią znaki i symbole,
- 3) tworzy znaczenia,
- 4) przebiega w interakcji,
- 5) wymaga obecności co najmniej dwóch osób,
- 6) jest relacyjna,
- 7) przyczynia się do powstawania związków międzyludzkich,
- 8) przebiega etapami.¹⁰

Jak wynika z powyższych rozważań, problematyka komunikacji interpersonalnej jest zjawiskiem bardzo złożonym, różnie ujmowanym i definiowanym przez wielu teoretyków i badaczy.

Komunikację można też określić jako: „ proces przekazywania wiadomości, emocji, uczuć, postaw i przekonań, dokonujący się za pośrednictwem środków zarówno werbalnych, jak i pozawerbalnych, a zmierzający do wzajemnego zrozumienia i oddziaływania.”¹¹

Fakt, iż proces wymiany różnorodnych informacji pomiędzy partnerami interakcji może się dokonywać za pośrednictwem wymienionych wyżej środków, stanowi o podziale komunikacji na dwie podstawowe formy: komunikację werbalną i niewerbalną.

1.2. Komunikacja niewerbalna i werbalna

Komunikacja niewerbalna występuje wcześniej w rozwoju człowieka niż komunikacja werbalna. Sygnały niewerbalne są odbierane szybciej, niejako bez udziału świadomości; a także w sytuacji, gdy człowiek nie wie, na którego rodzaju komunikatach oprzeć się w swoim działaniu, najczęściej bierze pod uwagę komunikaty pozawerbalne.

Nie jest jednak rzeczą łatwą zdefiniowanie pojęcia komunikacji niewerbalnej. Główną przyczynę upatruje się w tym, iż istnieje wiele różnorodnych kanałów, którymi poza językiem mogą się porozumiewać ludzie. Ponadto przekaz informacji kanałami niewerbalnymi odbywa się najczęściej bez świadomego zamiaru.¹² W literaturze wyróżnione jest kryterium porządkujące niewerbalne kanały przekazu informacji. Dzieli się je na te, których pojawienie się uzależnione jest od obecności innych osób oraz na takie, które tej obecności nie wymagają. Pierwszą grupę nazwano komunikatami interakcyjnymi. Stanowią one odbicie relacji społecznych, pojawiają się i trwają tylko w obrębie interakcji. W znacznej mierze zdeterminowane są one wzorcami kulturowymi. Druga grupa to komunikaty ekspresyjne związane z tzw. mową ciała. Odzwierciedlają przede wszystkim stan jednostki, istnieją przez całe jej życie, a informacje w nich zawarte towarzyszą zachowaniu bez względu na obecność czy też brak innych osób. W znacznym stopniu zależą one od naturalnych, fizjologicznych procesów czy innych właściwości jednostek¹³.

Uogólniając, komunikacja niewerbalna dotyczy przekazu bezsłownego, w którym występują następujące kanały ekspresji niewerbalnej:

- 1) gestykulacja - ruchy rąk, dłoni palców, nóg, głowy, stóp, korpusu ciała,
- 2) mimika - wyraz twarzy,
- 3) dotyk, kontakt fizyczny - dla wyrażenia bliskości lub dystansu psychicznego, kulturowe normy określają dość dokładnie, które obszary wolno, a które nie wolno dotykać,
- 4) spojrzenia wzajemne i spoglądanie jednostronne,

¹⁰ Ibidem, s. 280.

¹¹ M. Grygielski, *Style komunikacji rodzicielskiej a identyfikacja dzieci z rodzicami*, Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 1994, s.10.

¹² H. Sęk, *Społeczna psychologia kliniczna*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1993, s.15.

¹³ Ibidem, s.16.

- 5) dystans fizyczny między rozmówcami - zbliżanie się oznacza również zbliżanie się psychologiczne, natomiast oddalanie - utratę kontaktu,
- 6) pozycja ciała - wyraża napięcia wewnętrzne lub rozluźnienie,
- 7) wygląd fizyczny i ubranie - jest to zależne częściowo od budowy ciała, częściowo od obyczajów kulturowych, a częściowo od osobowości i indywidualności osoby, staranność w ubraniu się - sygnalizuje przywiązanie uwagi do spotkania, nadanie mu szczególnego znaczenia,
- 8) dźwięki parajęzykowe - tworzą wielką grę znaków komunikacyjnych i sposobów ekspresji uczuć. Są to takie wokalizacje jak: śmiech, płacz, ziewanie, mruczenie, mlaskanie wargami, posapywanie, gwizdanie, westchnienia,
- 9) jakość wypowiedzi (sposób wokalizacji) - jest ona związana z intonacją głosu można mówić zimno albo ciepło, ostro albo łagodnie, monotonicznie albo dynamicznie, spokojnie albo nerwowo,
- 10) elementy środowiska fizycznego, czyli sposób aranżowania miejsca spotkania; elementy środowiska, takie jak: rodzaj mebli, charakter wnętrza, oświetlenie, dźwięki, a nawet zapachy, tworzą korzystne lub niekorzystne tło spotkania.¹⁴

Każdy przekaz ma swój określony sens, którego zrozumienie wpływa jednak dopiero z ogólnego kontekstu danej sytuacji (stanu rzeczy, myśli przewodniej). Sens wypowiedzi wpływa nie tylko z ogółu przekazanych symboli i ukrytych za nimi znaczeń, lecz wyłania się również ze stylu zachowania prezentowanego przez nadawcę. Jeżeli zachowanie różni się od zwykłych oczekiwań wstępnych odbiorcy (np. nadawca jest szczególnie miły lub złośliwy czy przestraszony), to odbiorca musi założyć, że sens informacji zawiera jakiś szczególny komunikat wymagający odmiennej niż zwykle interpretacji. W najgorszym przypadku odbiorca musi przyjąć tezę, że intencja nadawcy jest przeciwieństwem wypowiedzianych przez niego słów.

Wysnuwszy takie podejrzenie, odbiorca zwróci szczególną uwagę na mowę ciała nadawcy, czyli na ogół jego zachowań (postawę ciała, ruchy, mimikę, gestykulację, głos) towarzyszących temu przekazowi. Jeśli wiadomość ma być zrozumiana w zwykły sposób, to zachowanie nadawcy musi współgrać ze wstępnymi oczekiwaniami odbiorcy oraz ze znaczeniem wypowiedzianych słów. Jeśli stwierdzona rozbieżność między treścią a formą przekazu nie jest zdarzeniem jednostkowym, możliwym do przyjęcia w swej dwuznaczności, lecz się powtarza i przechodzi w stan długotrwały, to mówimy wtedy o zakłóceniu komunikacji. Częstym źródłem zakłócenia komunikacji jest rozbieżność między sensem wypowiedzi nadanym przez mówiącego, a sensem rozszyfrowanym przez odbiorcę.¹⁵

Kończąc analizę poszczególnych kanałów komunikowania niewerbalnego, należy podkreślić, że we wszystkich sytuacjach naturalnych bierze udział większość z nich jednocześnie, tworząc większe całości lub pewne wzorce zachowań charakterystyczne dla danej sytuacji czy relacji interpersonalnej.¹⁶

Komunikacja werbalna odnosi się do języka, który jest systemem symboli zorganizowanym według określonych reguł. Język pozwala na odbieranie wiadomości i wyrażenia w postaci słów oraz na interpretowanie ich znaczenia.¹⁷

Biorąc pod uwagę kierunek przesyłanych komunikatów językowych, rozróżniamy komunikację pionową i poziomą.¹⁸

¹⁴ Z. Nęcki, op. cit., s. 200-216.

¹⁵ H. Retter, *Komunikacja codzienna w pedagogice*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2005, s.18-19.

¹⁶ Z. Nęcki, op. cit., s. 214-215.

¹⁷ S.P. Morreale, B. H. Spitzberg, J. K. Barge, op. cit., s. 141.

¹⁸ A. Szejnberg, *Podstawy komunikacji społecznej w edukacji*, Astrum, Wrocław 2001, s. 94.

Komunikacja pionowa dotyczy najczęściej komunikatów formalnych przepływających pomiędzy pracownikami i ich przełożonymi (uczniami i nauczycielami) w celu osiągnięcia założonych celów, przekazania informacji i poleceń, a także zasygnalizowania spraw wymagających szczególnej uwagi lub rozwiązania problemu. Mówimy wówczas o komunikacji skierowanej ku dołowi.

Komunikacja pionowa może też być skierowana ku górze. Ma to miejsce wówczas gdy podwładni informują przełożonych o swoich osiągnięciach, stopniu wykonanych zadań, występujących w pracy problemach itp. Przełożeni są zainteresowani tym kierunkiem komunikacji, ponieważ ułatwia im to kierowanie i czuwanie nad rozwojem prowadzonej działalności. W warunkach szkolnych komunikacja pionowa zachodzi wówczas, kiedy uczeń zwraca się do nauczyciela, dyrekcji lub innych pracowników szkoły.

Komunikacja pozioma ma miejsce w sytuacji, gdy przebiega między członkami tej samej grupy lub pracownikami pełniącymi funkcje na tym samym poziomie. Komunikacja ta może mieć charakter zarówno formalny, jak i nieformalny.

Aby wszystkie wymienione powyżej rodzaje komunikacji werbalnej odniosły zamierzony skutek, uczestniczące w niej osoby muszą wykazać się umiejętnościami:

- mówienia,
- czytania,
- słuchania,
- przekonywania.

Osoby kompetentnie się komunikujące tworzą kilka strategii do pokonywania wyzwań związanych z językiem:

- 1) wykorzystują zainteresowanie na temat znaczenia słów przez używanie pytań klaryfikujących, demonstrujących i porównujących,
- 2) przewidują możliwe interpretacje znaczenia stosowanych słów przed rozpoczęciem mówienia, m.in. za pomocą ich analizy z różnych perspektyw, zrozumienia szerszego kontekstu, w którym wiadomość jest przekazywana,
- 3) próbują różnych sformułowań przez wskazywanie i wykorzystanie zaimków; pozwala to na ulokowanie sprawy, wydarzenia lub osoby we właściwym kontekście oraz na unikanie etykietowania.¹⁹

¹⁹ S.P. Morreale, B. H. Spitzberg, J. K. Barge, op. cit, s. 167.

1.3. Przemiany społeczne a komunikowanie się. Znaczenie Internetu

W obecnych czasach strategia przemian społecznych i ich intensywność uwikłana jest ekonomicznie i politycznie. Często nie są to wzory dobre i nie stanowią dobrego tła komunikacyjnego. Tendencje do bezgranicznej tolerancji wobec zachowań innych osób nie stwarzają dobrych okazji do refleksji nad rozwojem moralnym. Mówi się coraz częściej o społeczeństwie anomijnym, tzn. społeczeństwie bez zasad. W takich warunkach ma miejsce nienadążanie w odbiorze i interpretacji złożonego, trudnego otaczającego świata, zwłaszcza w obszarze życia społecznego.

Radykalna zmiana warunków społecznych powoduje konieczność nowego spojrzenia na więzi międzyludzkie, zmusza do innego traktowania praktyki porozumiewania się w ogóle - a przede wszystkim nauczyciela i ucznia.²⁰ Za zmianami w świecie idzie potrzeba zmian w dziedzinie komunikacji międzyludzkiej, której człowiek doświadcza i uczy się na co dzień, ale młody człowiek przede wszystkim w szkole.

Niektóre raporty podają (np. Faure),²¹ że aby poprawić jakość życia i w ogóle przetrwania, to można to zrobić jedynie przez edukację i to edukację nowego typu.

Celem nowoczesnej edukacji jest nie tylko pogłębianie wiedzy, ale przede wszystkim przygotowanie do życia społecznego. Na to przygotowanie składa się zaś, podkreślana ostatnio, umiejętność współpracy w grupie, umiejętność porozumiewania się z innymi. Tę kwestię, przeniesioną na grunt edukacji, należy sformułować jako postulat pedagogiki współpracy i pedagogiki dobrej komunikacji.

Nowymi faktami społecznymi i edukacyjnymi stają się w ostatnich czasach dopływ ze świata zachodniego wielości wzorów i otwartość komunikacyjna. Sytuacja taka również stwarza zupełnie inne i trudne konteksty komunikacyjne.²²

W obszarze pozyskiwania informacji i wiedzy oraz komunikacji społecznej wciąż niezwykle rośnie znaczenie Internetu. Zachodzące za jego pośrednictwem procesy komunikacyjne zyskują nieznane dotąd rozmiary, pokonując bariery czasowo-przestrzenne, językowe i kulturowe.

Właściwości sieci, wychodzące naprzeciw potrzebom ludzi - bezpośredniość dostępu, szybkość działania, interaktywność - wywołują u użytkownika poza uczuciem „kurczenia się” świata, często niedostępne w realnym życiu odczucie komfortu. Zatarcie podziału na nadawców i odbiorców upodabnia internetowy kontakt do rzeczywistego, umożliwiając przy tym wyznaczenie obszaru własnej prywatności. W sieci samodzielnie decyduje się bowiem o formie i długość trwania interakcji, przebiegu komunikacji, tematyce, udostępnianych informacjach, a wreszcie o doborze partnerów interakcji. Tak komfortowej sytuacji nie mamy często w świecie realnym, gdyż będąc w określonych kręgach towarzyskich, wchodzimy często w reakcje wbrew swojej woli, nie potrafimy się wycofać z trudnych sytuacji, nie mamy odwagi przerwać niezadowolających nas rozmów, obawiając się konsekwencji.

Inaczej jest podczas rozmów w sieci - on-line. Przerwanie kontaktu w dowolnym momencie jest prostsze, a odczucie dyskomfortu minimalizowane brakiem konieczności wyjaśniania takiego postępowania. Niepokojącym jest natomiast fakt, gdy sieć staje się

²⁰ M. Szybisz, *Spoleczeństwo informacyjne – porozumiewanie się w zmieniającym się świecie*, [w:] *Edukacja i dialog w świecie przyszłości*, pod red. Kwiatkowskiej H. i Szybisz M., Wyższa Szkoła Humanistyczna, Pułtusk 2003, s.125.

²¹ E. Faure, *Uczyć się, aby być*, PWN, Warszawa 1975, s.112.

²² M. Szybisz, op.cit., s. 126.

azylem, gwarantującym bezpieczeństwo, i miejscem ucieczki od rzeczywistości. Stwarza to poważne zagrożenie społeczne i rodzaj samotności człowieka.²³

Niezależnie od wspomnianych zagrożeń Internet stanowi ważny środek komunikacji w wielu dziedzinach życia.

Jednym z obszarów, w których Internet okazuje się bardzo przydatny, jest szkoła. Pełna realizacja zadań płynących z teorii kształcenia wielostronnego oraz wypełnianie przez szkoły swych funkcji, wymaga doskonałych mechanizmów komunikacji pomiędzy wszystkimi podmiotami bezpośrednio i pośrednio zaangażowanymi w życie szkoły. Podmiotów tych jest coraz więcej. Oprócz dyrekcji, nauczycieli, uczniów, rodziców pojawiają się sponsorzy, osoby zainteresowane angażowaniem się w życie szkoły i różnego rodzaju akcje prowadzone na rzecz placówki i środowiska lokalnego. Podmioty te, by móc efektywnie pracować, powinny być połączone wielokierunkową siecią komunikacyjną.²⁴ Takie możliwości daje dziś Internet: błyskawicznego przekazu informacji bez ograniczeń wynikających z czasu i przestrzeni. Jak pisze J. Gajda: „Edukacja dzięki Internetowi zyskała nowy wymiar. Na niebywałą dotąd skalę został umożliwiony dostęp do nieprzebranych zasobów informacji, a także do narzędzi ułatwiających poszukiwanie danych”.²⁵

²³ M. Wolska-Długosz, *Internet – przyszłość komunikacyjna?*, [w:] *Wartości w komunikowaniu*, red. nauk. M. Wawrzak-Chodaczek, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2009, s.164.

²⁴ *Ibidem*, s. 167.

²⁵ J. Gajda, *Media w edukacji*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2005, s.142.

Rozdział 2. Komunikacja interpersonalna w relacjach nauczyciel – uczeń

2.1. Porozumiewanie się w sytuacjach dydaktyczno-wychowawczych

2.1.1. Kompetencje komunikacyjne nauczyciela

Przebieg procesu porozumiewania się w sytuacji dydaktyczno-wychowawczej zależy głównie od kompetencji komunikacyjnych nauczyciela.

Dyskusja na temat cech idealnego nauczyciela będzie trwała. W zależności od potrzeb społecznych będą wprowadzane zmiany w kierunku prowadzenia edukacji. Co do jednego nie ma wątpliwości: naczelnym celem dla nauczyciela powinno być dobro dziecka. Wydaje się, że dzisiaj, kiedy zagubionych w wielokulturowości ludzi jest coraz więcej, coraz więcej starań i funduszy należy przeznaczyć na kształcenie nauczycieli, by móc uniknąć „zagubienia się” dzieci, młodych ludzi w obcym dla nich świecie. Coraz większe znaczenie będzie miało w związku z tym przygotowanie nauczycieli, pedagogów z zakresu pedagogiki, socjologii, antropologii, psychologii, przy zachowaniu całej wrażliwości na świat swych wychowanków, jaką do tej pory prezentowali. Edukacja ta w znacznym stopniu powinna uwzględniać poziomy komunikacji werbalnej i niewerbalnej w relacjach nauczyciela, ucznia i rodziców.²⁶

Kompetencja komunikacyjna, według G. Koć - Seniuch, to „kompetencja językowa człowieka rozszerzona w zakresie funkcjonalno-pragmatycznego posługiwania się wypowiedziami, tekstami językowymi adekwatnie do sytuacji i jej uczestników”.²⁷ Wielowymiarowość kompetencji komunikacyjnych nauczyciela warunkuje proces edukacyjny, proces dochodzenia do wspólnego rozumienia treści pojęć i ich interpretacji przy dwupodmiotowym udziale i ucznia i nauczyciela. Założone cele edukacyjne mogą być osiągnięte tylko wtedy, gdy komunikat dociera do adresata, gdy zgodnie z jego intencją jest odebrany i zrozumiany. Najbardziej spektakularną czynnością nauczyciela i ucznia w toku lekcji jest komunikacja językowa, trwająca od momentu wejścia nauczyciela do klasy aż do zakończenia procesu lekcyjnego. Zarówno nauczyciel, jak i uczeń są tu partnerami dialogu o zmieniających się rolach nadawcy i odbiorcy. W zależności od tego, kto w danej chwili jest autorem komunikatu i jego nadawcą, a kto adresatem i odbiorcą, zmienia się treść, forma i funkcja wypowiedzi.

²⁶ M. Walanciak, *Znaczenie komunikacji werbalnej i niewerbalnej w relacjach nauczyciel-uczeń w edukacji*, [w:] *Funkcje i modele komunikacji społecznej w edukacji a kompetencje nauczyciela*, pod red. K. Czerwińskiego i W. J. Maliszewskiego, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2009, s.125.

²⁷ G. Koć-Seniuch, *O kompetencji komunikacyjnej nauczyciela*, „*Ruch pedagogiczny*” 1994, nr 1/2, s. 107.

2.1.2. Funkcje wypowiedzi w sytuacji lekcyjnej

Wypowiedzi pełnią różnorodne funkcje:

- 1) poznawczą - proces poznawczy wpływa na rozwój języka i odwrotnie, edukacyjne procesy poznawcze zawierają w sobie rezultaty myślenia ucznia, które ujawniają się w formie jego wiedzy o rzeczywistości lub jej fragmentach, jakie chce on werbalnie komunikować;
- 2) ekspresywną - związaną z wyrażaniem emocji nauczyciela i ucznia;
- 3) impresywną - związaną ze sferą przeżyć i wrażeń;
- 4) fatyczną - realizującą się w otwarciu, podtrzymaniu lub zamknięciu procesu porozumiewania się;
- 5) poetycką - pogłębiającą wrażliwość na piękno mowy;
- 6) metajęzykową - pozwalającą ustalić kod językowy, którym się posługujemy, wspólne rozumienie i wspólną płaszczyznę interpretacji pojęć i terminów.

Znajomość i rozumienie funkcji, jakie spełnia język w procesach komunikacji międzyludzkiej, pomaga nauczycielowi budować własne wypowiedzi, koncentrować uwagę na kształceniu sprawności językowej uczniów, przybliżyć do potrzeb dialogu edukacyjnego.

Proces lekcyjny jest według B. Makles „łańcuchem sytuacji dydaktycznych następujących po sobie w czasie, prowadzonych linią komunikacyjną wypowiedzi nauczyciela, w którym to wypowiedziom towarzyszą czynności werbalne i niewerbalne uczniów oraz śródsytuacyjne wypowiedzi nauczyciela i jego czynności niewerbalne”.²⁸ Na lekcji występuje tyle sytuacji dydaktycznych, ile podstawowych aktów komunikacji, niosących zadania, a nauczyciel jako podmiot sprawczy decyduje o ich zaistnieniu, czasie trwania i zakończeniu, prowokuje do wypowiedzi, zachowań, czynności niewerbalnych w zaplanowanym przez siebie i określonym kierunku.

2.1.3. Właściwości wypowiedzi nauczyciela

Dialog prowadzony w obrębie jednej sytuacji dydaktycznej ma swoją wewnętrzną dramaturgię, swoje tempo, logikę, temperaturę emocjonalną i poprawność syntaktyczno-gramatyczną. Uzupełnieniem dla zrozumienia komunikatu jest gest, mimika, intonacja głosu, nawet pauza.

Akcentowanie własnego stosunku do treści wypowiedzi, nadawanie możliwie osobistego i emocjonalnego tonu - związane z funkcją ekspresyjną języka - ukierunkowuje zachowania językowe nauczyciela na umiejętną ekspresję własnej osobowości i ekspresję roli nauczyciela. Włączenie zaś i stosowne wykorzystanie niewerbalnych systemów komunikacyjnych wzmacnia wszystkie funkcje języka i ich przejawy w komunikacji edukacyjnej. Decyduje to często o tym, czy i na ile intencje komunikatu językowego nauczyciela będą interpretowane i odebrane przez ucznia. W procesach interpretowania uwagę uczniów przyciągają głównie następujące właściwości wypowiedzi nauczyciela:

- poprawność językowa i indywidualny styl przekazu, zgodność wyrażanych opinii i sądów z faktami;
- właściwości pozajęzykowe towarzyszące wypowiedziom, tempo mowy, akcent, intonacja, barwa głosu, mimika, wyraz twarzy, gesty, wygląd zewnętrzny, czyli sposób i umiejętności wykorzystania niewerbalnych środków komunikacyjnych;

²⁸ B. Makles, *Komunikacja jako problem badawczy dydaktyki*, [w:] *Współczesne kierunki modernizacji dydaktyki*, pod red. J. Pólturzyckiego i E. A. Wesołowskiej, UMK, Toruń 1993, s.78.

- nawiązywanie do kontekstów, np. liczebności audytorium, otoczenia fizycznego itp.
- respektowanie wiedzy o uczniach, ich właściwościach osobowościowo-poznawczych i potrzebach;
- wiedza nauczyciela o swoistości sytuacji komunikowania się i jego nastawienie do aktualnie przebiegającej interakcji, motywacje do uczestnictwa i do oceny wydarzeń poprzedzających interakcję i sposoby nawiązywania do tych wydarzeń;
- komunikatywność nauczyciela i jego wiedza o kulturze porozumiewania się, sposoby nawiązywania kontaktu i style kierowania przebiegiem procesów komunikowania;
- kultura językowa nauczyciela, jego wiedza ogólna o świecie, doświadczenie życiowe i zawodowe.²⁹

2.1.4. Style komunikacyjne w klasie szkolnej

Według D. Barnesa style komunikacyjne ustanawiane w klasach przez nauczycieli są odbiciem ich przekonań i ideologii na temat uczenia się i nauczania. Może to doprowadzić do przyjęcia przez nauczyciela postawy: transmisji lub interpretacji.³⁰ W literaturze poświęconej temu zagadnieniu stosuje się też terminologię: styl autorytarny (odpowiada mu nauczyciel transmisji) i styl współpracujący (nauczyciel interpretacji).³¹

Nauczyciel transmisji reprezentuje wobec komunikacji edukacyjnej postawę scentralizowaną, a wszystkie kontakty słowne z uczniami są głównym środkiem przekazu wiedzy. Głównym zadaniem staje się ocena i korekta osiągnięć szkolnych ucznia, zgodnie z kryteriami wiedzy formalnej zawartej w programach i podręcznikach. Prawa nauczyciela i ucznia do komunikacji są nierówne, proces komunikacji ograniczony, a posługiwanie się mową przez uczniów musi spełniać kryteria wiedzy podręcznikowej i języka podręcznikowego. Najczęściej występują monologi nauczyciela i ucznia referującego zapamiętane wiadomości, a podstawowy paradygmat komunikacyjny to: pytanie - odpowiedź - ocena.

Komunikacja werbalna nauczyciela transmisji (o autorytarnym stylu komunikacyjnym) wyraża się poprzez zachowania, które przedstawia rys. 1.

Rys. 1. Czynniki charakteryzujące komunikację werbalną nauczyciela o autorytarnym stylu komunikacyjnym

Źródło: Noga H., op. cit.

²⁹ E. Jaskuła, E. Wawrzyniak, *Kompetencje komunikacyjne nauczyciela*, <http://www.szkolnictwo.pl/index.php?id=PU2044>, [17.12.2011].

³⁰ Za: E. Jaskuła, E. Wawrzyniak, *Kompetencje komunikacyjne nauczyciela*, <http://www.szkolnictwo.pl/index.php?id=PU2044>, [17.12.2011].

³¹ H. Noga, *Wybrane aspekty komunikacji w procesie edukacyjnym*, [w:] *Wartości w komunikowaniu*, pod red. M. Wawrzak-Chodaczek, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2009, s. 98.

Postawa edukacyjna nauczyciela interpretacji jest natomiast, według Barnes'a, otwarta wobec wiedzy, też w formie zdolności ucznia do jej przetwarzania, organizowania myśli i twórczych działań edukacyjnych. Kryteria osiągnięć szkolnych ucznia są więc wynikiem dialogu, interakcji z innymi, partnerstwa nauczyciela i ucznia w ciągłym gromadzeniu wiedzy. Organizowanie dialogu edukacyjnego staje się tu głównym zadaniem nauczyciela i treścią jego postawy edukacyjnej. Nauczyciel interpretacji powinien posiadać wiele predyspozycji, a mianowicie:

- zdolność do tworzenia szkolnego środowiska informacyjnego, które powoduje aktywność poznawczą i edukacyjną uczniów;
- zdolność do tworzenia sytuacji komunikacyjnej i dwupodmiotowej interakcji nauczyciel - uczeń;
- zdolność do wspierania rozwoju ucznia, do respektowania jego praw i ukierunkowania komunikacji edukacyjnej na jego rozwój;
- zdolność do autokreacji, rozwoju własnej indywidualności i tworzenia obrazu własnego „ja”;
- zdolność do innowacji i realizacji celów edukacyjnych szkoły nie według zasad replikacji, ale realizacji tych celów w sposób innowacyjny, do kreowania ucznia na miarę współczesnych potrzeb egzystencjonalnych i jego możliwości twórczych.³²

Powyższe zdolności i ich rozwój w procesie kształcenia korespondują z rozwojem indywidualności nauczyciela, jego motywacjami wspierania rozwoju ucznia, a to posiada wpływ na poziom kompetencji, potrzebnych do wykonywania tego zawodu. Obok zdolności do wysokiej jakości werbalizacji literackiej nauczyciel musi posiadać ogólną kompetencję kulturową i pedagogiczną, wiedzę o świecie i znajomość praw rządzących zachowaniem ludzi w określonych sytuacjach.

Komunikacja werbalna nauczyciela transmisji (o współpracującym stylu komunikacyjnym) wyraża się poprzez zachowania, które przedstawia rys. 2.

Rys. 2. Czynniki charakteryzujące komunikację werbalną nauczyciela o współpracującym stylu komunikacyjnym

Źródło: Noga H., op. cit.

Tak więc kształtowanie właściwej techniki kontaktów interpersonalnych, etyki i kultury tych kontaktów wydają się być ważnym wyzwaniem edukacyjnym. A przecież, jak twierdzi B. Makles, „nie ma edukacji bez komunikacji, komunikacja jest istotą i sensem

³² E. Jaskuła, E. Wawrzyniak, *Kompetencje komunikacyjne nauczyciela*, <http://www.szkolnictwo.pl/index.php?id=PU2044>, [17.12.2011].

procesu dydaktycznego, a podniesienie skuteczności i efektywności nauczania - uczenia się zależy od organizacji i empatii dydaktycznej w komunikowaniu się werbalnym i niewerbalnym."³³

2.1.5. Rodzaje komunikatów

Jak być nie powinno

Nauczyciele bardzo często mają problem w porozumiewaniu się z uczniami w sytuacjach trudnych na lekcji. Nie potrafią słuchać z empatią, czyli wyjaśniać, klaryfikować i parafrazować. Powszechny jest styl blokujący, stawiający bariery. Nieumiejętność słuchania podopiecznych albo słuchanie ich tylko w sytuacji „tłumaczenia się” z błędu, to wciąż jeden z poważnych błędów popełnianych przez pedagogów.³⁴

W sytuacjach trudnych niezdecydowani nauczyciele wydają komunikaty pasywne lub wrogie.

Komunikaty pasywne to takie, w których nauczyciel:

- prosi ucznia o osiągnięcie jakiegoś pośredniego, niesprecyzowanego celu wychowawczego,
- komentuje zachowanie ucznia, nie oznajmiając mu, czego od niego oczekuje,
- wydaje poprawny nakaz, ale nie wspiera go informacją o konsekwencjach, aby umotywić ucznia do zmiany jego zachowania,
- żąda, aby uczeń przestał się źle zachowywać i grozi wyciągnięciem konsekwencji, ale nie dotrzymuje słowa.

Komunikaty wrogie mają miejsce wtedy, kiedy nauczyciel wygłasza komentarze niosące ze sobą negatywne informacje obciążające ucznia, jednak w żaden sposób nieprzekazujące, czego nauczyciel oczekuje, np.: „To przez ciebie”, „Mam dosyć twojego zachowania”.³⁵

Jak być powinno

Zasadę budowania komunikatów można w skrócie określić jako FULO:

- F** - FAKTY
- U** - UCZUCIA
- O** - OCZEKIWANIA.³⁶

Po pierwsze, nauczyciel zawsze powinien odnosić się do faktów (**F**), opisać zachowanie, które zauważa. Wypowiedź: „Co ty wyprawiasz?” rodzi nastawienie obronne.³⁷

Empatyczne, podlegające kontroli spostrzeżeń podejście wymaga komunikatu typu:

„Widzę, że jesteś zdenerwowany”,

„Słyszę, że przeżywasz Kasię”,

„Zwracając się do mnie, podnosisz głos”.³⁸

Konkretny opis zachowania to skupienie się na rzeczywistym zdarzeniu, z którym mamy problem (czyli na tym, co można usłyszeć, zobaczyć, dotknąć), a nie na osądzie lub

³³ B. Makles, *Komunikacja jako problem badawczy dydaktyki*, [w:] *Współczesne kierunki modernizacji dydaktyki*, pod red. J. Pólturzyckiego i E. A. Wesołowskiej, UMK, Toruń 1993, s.89.

³⁴ J. Radwańska, *Czas na feedback dla oświaty*, Difin S.A., Warszawa 2010, s. 150.

³⁵ Materiały szkoleniowe nt. *Porozumiewanie się w sytuacjach trudnych. Prowadzenie rozmowy z uczniem i rodzicami*, prowadzący: D. Turek-Fijak i R. Brągiel, 30.09.2008.

³⁶ Ibidem.

³⁷ J. Radwańska, op. cit., s.152.

³⁸ Materiały szkoleniowe, op. cit.

interpretacji tego, co robi uczeń, np. „Widzę, że twoja uwaga skierowana jest na rozmowę z kolegą” zamiast „kompletnie nie uważasz”. Efekty tego zachowania dotyczące odbiorcy opisane konkretnie, sensorycznie to np. (im bardziej konkretnie opisane zachowanie tym lepiej): „Kiedy twoja uwaga skierowana jest na rozmowę z kolegą, nie mogę spokojnie kontynuować wątku”, zamiast „kiedy przeszkadzasz, jesteś arogancki i bezczelny”.³⁹

Kolejnym etapem budowania komunikatu jest nazwanie własnych uczuć, emocji (U). Opisanie odczuwanego stanu emocjonalnego polega na precyzyjnym nazwaniu emocji, jakie odczuwa nauczyciel podczas danego zdarzenia.⁴⁰ Nauczyciel, wyrażając to, co czuje w zaistniałej sytuacji, używa wyłącznie pierwszej osoby – „Ja”. W ten sposób podkreśla swój osobisty szacunek do odbiorcy komunikatu, a to ułatwia jego przyjęcie. W żadnym wypadku nie mogą pojawić się sformułowania: „Bo ty zawsze...”, „Bo ty nigdy...”. Zamiast: „Znowu wdałeś się w bójkę” powinien powiedzieć:

„Jestem wzburzona i zawiedziona, że nie dotrzymujesz naszej umowy, nad którą ostatnio pracowaliśmy. Jest mi przykro, gdy są łamane wspólne postanowienia”,⁴¹ albo w innych sytuacjach:

„Czuję się przez ciebie lekceważona”,
 „Jestem zaskoczona twoim zachowaniem”,
 „Ogarnia mnie złość, kiedy...”
 „Niepokoi mnie, że...”.⁴²

Na końcu nauczyciel powinien wyrazić oczekiwania (O) wobec zachowania ucznia, np.:

„Oczekuję, że mnie przeprosisz”,
 „Zależy mi na tym, abyś się uspokoił”,
 „Chcę, żebyś...”
 „Chcę, abyś przestrzegał wspólnych ustaleń, jak się umawialiśmy”.⁴³

Pozytywne komunikaty (prawa strona tabeli) pomagają uczniowi wzmacniać poczucie wpływu na swoje życie w przeciwieństwie do zwrotów osłabiających (z lewej strony).

Tabela 1. Rodzaje komunikatów

Komunikaty negatywne	Komunikaty promujące
Zawsze	Marzę
Nigdy	Potrzebuję
Muszę	Pragnę
Nie mogę	Chcę
Niemożliwe	Wybieram
To nie dla mnie	Decyduję
Powinienem	Postanawiam
Jestem zmuszona/y	Potrafię
Nie mam wyboru/ to nie mój wybór	Mogę
To konieczność	Nic poddaję się
Chciał(a)bym, ale	Wierzę

Źródło: J. Radwańska, op. cit, s.168.

³⁹ J. Radwańska, op. cit., s.155.

⁴⁰ Ibidem, s.155 – 156.

⁴¹ Ibidem, s.153.

⁴² Materiały szkoleniowe, op. cit.

⁴³ Ibidem.

2.2. Bariery komunikacji w edukacji

Często słabe kompetencje komunikacyjne pedagogów powodują, że dialog nauczyciel – uczeń jest wręcz niemożliwy. Przypuśćmy, że uczeń ma trudności z wykonaniem w terminie wyznaczonego mu zadania. W różny sposób daje nauczycielowi do zrozumienia, że ma problem, który go naprawdę trapi. Typowe reakcje nauczycieli uniemożliwiające komunikację i zamykające uczniów na dialog w takiej sytuacji są następujące:⁴⁴

1. Nakazywanie, polecenie: „Przestań się użalać i weź się do roboty”, „Przestań płakać, nie jesteś już małym dzieckiem”.
Takie wypowiedzi wywołują złość ucznia i mogą skłonić go do wyrażania wrogich uczuć: oporu, oddania ciosu, wypróbowania nauczyciela. Mogą też dać do zrozumienia, że nauczyciel nie ufa jego kompetencjom czy umiejętnościom jego samooceny.
2. Ostrzeganie, groźba: „Jeżeli nie będziesz dużo pracował, nie masz co marzyć o dobrych stopniach w tej klasie”, „Przestań płakać albo naprawdę będziesz miał ku temu powód”, „Jeżeli się nie poprawisz, wezwę rodziców”.
Wypowiedzi te są bardzo podobne do omówionych wyżej, ale uzupełnione konsekwencjami niepodporządkowania się. Mówią one uczniowi, że nauczyciel nie szanuje jego potrzeb lub życzeń. Mogą wywołać uczucie lęku i prowadzić do uległości. Podobnie jak polecenia i nakazy, także ostrzeżenia i groźby wzbudzają uczucia wrogości. Uczniowie niekiedy reagują na nie, mówiąc: „Nie obchodzi mnie, co się stanie; ja nadal tak uważam”. W dodatku odczuwają pokusę zrobienia właśnie tego, przed czym ich ostrzegano, aby zobaczyć, czy groźby nauczyciela się zmaterializują.
3. Moralizowanie, głoszenie kazań, „powinieneś, powinnaś” : „Wiesz dobrze, że z chwilą kiedy przychodzisz do szkoły, twoim zadaniem jest nauka. Swe osobiste problemy powinieneś zostawić w domu, bo tam jest ich miejsce”, „Nie powinieneś robić rzeczy które przynoszą wstyd tobie i szkole”.
Wypowiedzi te mają narzucić uczniom siłę władzy zewnętrznej i zobowiązania. Uczniowie zwykle reagują oporem i jeszcze silniejszym obstawianiem przy swoim. Wypowiedzi moralizujące komunikują uczniom, że nauczyciel nie ufa ich osądowi i że muszą przyjąć to, co inni uznają za słuszne. Dowodzą, że nauczyciel nie wierzy, by uczniowie byli zdolni wyrażać własne poglądy, wydawać osądy czy mieć własny system wartości.
4. Doradzanie, sugerowanie, proponowanie rozwiązań: „Musisz lepiej zaprogramować sobie dzień. Wówczas uda Ci się wszystko wykonać”, „Wiem, co jest dla ciebie najlepsze”.
Takie wypowiedzi odbierane są przez uczniów jako dowód, że nauczyciele nie wierzą w ich zdolność do samodzielnego rozwiązywania własnych problemów. Niekiedy powodują, iż uczniowie uzależniają się od nauczycieli, przestają samodzielnie myśleć, w każdej stresowej sytuacji zwracają się po odpowiedź do „autorytetów”. Rada jest wyrazem wyższości; jest to szczególnie irytujące dla młodych ludzi walczących o umocnienie swej niezależności.
5. Pouczanie, robienie wykładu, dostarczanie logicznych argumentów: „Przyjrzyjmy się faktom. Pamiętaj, że do końca roku szkolnego jest jeszcze tylko trzydzieści cztery dni i tylko tyle zostało ci na wykonanie tego zadania”.

⁴⁴ Dwanaście typów komunikatów blokujących opracowano na podstawie: J. Radwańska, *Czas na feedback dla oświaty*, Difin S.A., Warszawa 2010, s. 157 – 158 oraz A. Miśkiewicz, *Komunikacja interpersonalna nauczyciel – uczeń*, <http://www.szkolnictwo.pl/index.php?id=PU8175>, [28.12.2011].

- Robienie wykładu zawsze jest nieskuteczną metodą nauczania. Ale gdy posługujemy się nią niewłaściwie, jest ona nie tylko nieskuteczna, ale i także zniechęcająca. Uczniowie czują się znudzeni i przestają słuchać. Trzy następne kategorie zawierają osąd, ocenę lub potępienie. Wielu nauczycieli głęboko wierzy, że można pomóc uczniowi, wskazując mu błędy, niewłaściwe lub niemądre zachowanie.
6. Osądzanie, krytykowanie, dezaprobaty, potępienie: „Jesteś po prostu leniwy albo lubisz odkładać wszystko na ostatnią chwilę”.
Jeżeli powie się uczniowi, że jest leniwy, to zwykle go to zirytuje, a prawie nigdy nie rozbudzi w nim ambicji. Zareaguje obroną i gniewem, ponieważ odczuwa potrzebę ochrony własnej tożsamości.
 7. Obrzucanie wyzwiskami, wyśmiewanie, ośmieszanie: „Zachowujesz się jak czwartoklasista, a nie jak kandydat do szkoły średniej”.
Są to również formy negatywnej i krytycznej oceny i jako takie mają niszczący wpływ na wyobrażenie uczniów o sobie. Najczęstszą reakcją uczniów na takie wypowiedzi jest skierowanie ku nauczycielowi komunikatów typu: „Ależ z pana dyktator!”, „Kto się właściwie zachowuje jak dziecko”.
 8. Interpretowanie, analizowanie, diagnozowanie: „Starasz się po prostu wykręcić od wykonania tego zadania”, „Robisz tak po to, by zwrócić na siebie uwagę”, „Potrafię cię przejrzeć na wylot”.
Taka amatorska psychoanaliza może zostać odebrana przez ucznia jako zagrożenie i wywołać jego frustrację. Jeżeli analiza nauczyciela jest prawidłowa, uczniowie czują się rozszyfrowani, obnażeni i zakłopotani. Jeżeli natomiast jest błędna – jak bywa zazwyczaj – odczuwają złość z powodu fałszywego oskarżenia.
 9. Chwalenie, aprobowanie, wydawanie ocen pozytywnych: „Jesteś naprawdę bardzo zdolnym młodym człowiekiem. Jestem pewien, że dasz sobie z tym radę”.
Pozytywna ocena, która nie przystaje do wyobrażenia ucznia o sobie, może wywołać gniew: „I tak wiem, że nie jestem dobrym uczniem”. Pochwała, jeżeli udziela jej się publicznie, jest często kłopotliwa dla ucznia.
 10. Uspokajanie, okazywanie współczucia, pocieszanie, podnoszenie na duchu: „Nie jesteś jedyny, który to przeżywa. Ja miałem takie same problemy z trudnymi zadaniami. Poza tym, jak w to wejdiesz, zobaczysz, że to wcale nie jest takie skomplikowane”.
Zapewnianie ucznia, że wszystko jest w porządku, gdy on odczuwa niepokój i zakłopotanie, może go po prostu przekonać, że nauczyciel nie rozumie jego problemów.
 11. Wypytywanie, indagowanie, krzyżowy ogień pytań: „Czy uważasz, że zadanie jest za trudne? Ile czasu mu już poświęciłeś? Dlaczego tak długo czekałeś, nim zwróciłeś się o pomoc? Ile godzin dziennie na to poświęcasz?”
Zadawanie pytań wówczas, gdy uczniowie mają różne problemy, może oznaczać brak zaufania, podejrzenie lub wątpliwość.
 12. Odwracanie uwagi, sarkazm, dowcipkowanie, zabawianie: „Porozmawiajmy o czymś przyjemnym. Teraz nie czas o tym mówić. Powróćmy do naszych zajęć. Wydaje mi się, że ktoś wstał lewą nogą”.
Takie wypowiedzi informują ucznia o tym, że nauczyciel nie interesuje się nim, nie szanuje jego uczuć, a nawet być może go nie akceptuje. Gdy uczniowie chcą porozmawiać na temat jakiegoś problemu, są zazwyczaj bardzo poważni i skupieni. Reagowanie złośliwościami, sarkazmem i humorem może zranić ich uczucia, sprawić, że będą czuli się odrzuceni, pokonani.

Rozdział 3. Ocena przebiegu procesu komunikowania się na przykładzie Liceum Ogólnokształcącego w Kołaczycach

3.1. Charakterystyka Liceum Ogólnokształcącego w Kołaczycach

Powstanie szkoły wiąże się z rokiem 1945, a właściwie z korzystną sytuacją, jaka wówczas zaistniała. Zniszczenie Jasła uniemożliwiło szybkie odtworzenie istniejącego w tym mieście gimnazjum. Mieszkańcy Kołaczyc na czele z Janem Baystakiem postanowili wykorzystać tę szansę i podjęli starania o utworzenie gimnazjum i liceum w miejscowości. Już w dniu 7 lutego 1945 r. udało się uzyskać w rzeszowskim kuratorium zgodę na zorganizowanie tych szkół w Kołaczycach. Inicjatywę poparło starostwo. Rozpoczęto kompletowanie kadry profesorskiej oraz ogłoszono nabór uczniów do nowej szkoły średniej.

Dyrektorem szkoły został Jan Baystak. Ponieważ szkoła była filią gimnazjum w Jaśle, dyrektor podjął działania zmierzające do usamodzielnienia placówki. Efektem tych starań była decyzja Kuratorium Oświaty w Rzeszowie, które 18 sierpnia 1945 r. uznało Gimnazjum i Liceum w Kołaczycach za placówkę samodzielną. Taki stan prawno-organizacyjny szkoły potwierdziło zarządzenie Ministerstwa Oświaty z dnia 13 marca 1948 r. Pozycja ta utrzymywała się przez następne lata. W 1970 r. nadano szkole imię Marii Skłodowskiej-Curie.

W 1977 r. nastąpiła zmiana organizacyjna szkoły, związana ze zmianami zachodzącymi w systemie oświaty. Dzięki nim od 1 września liceum weszło w skład Zespołu Szkół Ogólnokształcących w Kołaczycach. Oprócz liceum w skład zespołu weszła Zbiorcza Szkoła Gminna w Kołaczycach oraz jej filia w Krajowcach. Zespół Szkół Ogólnokształcących zlikwidowano w 1981 r. i wtedy Liceum Ogólnokształcące ponownie stało się samodzielną placówką.

W tym samym czasie dokonywano w szkole zmian w organizacji procesu dydaktycznego. Do roku 1995, w którym to szkoła obchodziła jubileusz 50-lecia istnienia, Gimnazjum i Liceum w Kołaczycach ukończyło ok. 2800 absolwentów. Ich edukację organizowali dyrektorzy: Jan Baystak, Józef Ślisz, Stanisław Maciąg, Stanisław Kumik, Teresa Szczerba i Wojciech Pawluś. Wiedzę przekazywało uczniom 115 nauczycieli. Działalność administracyjno-gospodarczą prowadziło 54 pracowników administracji i obsługi oraz 6 lekarzy. Biorąc pod uwagę ogólny odwrót od nauki w liceach ogólnokształcących i rozwój w okolicy innych szkół średnich, dyrektor zdecydował się również na podjęcie starań o utworzenie dodatkowo nowej szkoły typu ekonomicznego. Mając zgodę kuratorium krośnieńskiego w 1993 r. oprócz naboru do Liceum Ogólnokształcącego rozpoczęto nabór do Liceum Zawodowego o specjalności pracownik administracyjno-biurowy, na bazie którego powstało Liceum Techniczne. Funkcjonowanie tych typów szkół skutkowało utworzeniem w roku 1998 Zespołu Szkół w Kołaczycach, a następnie w roku 2004 Zespołu Szkół Ponadgimnazjalnych w Kołaczycach, w skład którego weszły: Liceum Ogólnokształcące im. Marii Skłodowskiej-Curie i Liceum Profilowane.⁴⁵ W roku 2006 dyrektorem szkoły został Antoni Salacha, który pełni tę funkcję do dzisiaj. We wrześniu 2011 roku, w związku z rozwiązaniem Liceum Profilowanego, szkoła powróciła do nazwy: Liceum Ogólnokształcące im. Marii Skłodowskiej-Curie.

⁴⁵ *Pamięć maluje przeszłe lata. Książka pamiątkowa z okazji Jubileuszu 60-lecia Liceum Ogólnokształcącego im. Marii Skłodowskiej-Curie w Kołaczycach 1945 – 2005*, pod red. G. Żygłowicz i R. Makary, Kołaczyce 2005, s. 18 – 28.

Placówka wielokrotnie udowodniła, że potrafi szlifować diamenty, o czym świadczą sukcesy uczniów w olimpiadach ze sztandarowym przykładem Justyny Wiatr, która zajęła I miejsce w centralnym finale Olimpiady Wiedzy o Unii Europejskiej (2003/04).

Na dzień dzisiejszy w szkole uczy się 420 uczniów i pracuje 30 doświadczonych nauczycieli (23 dyplomowanych, 3 mianowanych i 4 kontraktowych). Nauczyciele ustawicznie doskonalą swój warsztat pracy oraz nie stronią od innowacji pedagogicznych. Uczniowie uczą się w pięciu typach klas: humanistyczno-dziennikarsko-artystycznej, promedycznej, matematyczno-językowej, policyjno-strażackiej i ekonomiczno-turystycznej. Mają możliwość korzystania z dodatkowych zajęć w ramach prowadzonych kół zainteresowań.

3.2. Proces komunikacji w placówce

3.2.1. Relacje nauczyciel - uczeń

Z moich obserwacji wynika, że większość nauczycieli w Liceum Ogólnokształcącym w Kołaczycach dba o obustronne poszanowanie i respektowanie przysługujących praw w relacjach nauczyciel – uczeń. Mając świadomość tego, że nauczyciel jest łącznikiem nadającym komunikaty o różnych wartościach i pośredniczy między społecznością uczniów a światem ludzi dorosłych, pedagodzy szkoły dbają o jakość komunikatów kierowanych do podopiecznych

Młodość to czas krystalizowania się świata osobowości dziecka i kształcenia światopoglądu. Wydaje się więc, że jednym z najtrudniejszych zadań, jakie stoją przed nauczycielem nie tylko kołaczyckiego liceum, jest odkrywanie w uczniu wewnętrznych źródeł jego twórczych możliwości i zdolności oraz pomoc w poszukiwaniu i wyborze tego, co najlepsze dla jego osobowego rozwoju.⁴⁶ Potrzebne jest umiejętne zaproszenie ucznia do współdziałania, odkrywania nowych rzeczywistości, wypowiedzenia własnego poglądu na świat, budowania współpracy oraz do ponoszenia odpowiedzialności za własne czyny.

Z tego względu, że większość uczniów szkoły pochodzi ze środowiska wiejskiego, czasem nauczyciele muszą pomóc przełamać bariery wynikające z ograniczonych możliwości rozwoju. Wysoka kultura osobista nauczyciela, umiejętność bycia razem, wzajemnego pomagania sobie, nawet zaufania, ułatwiają tworzenie wspólnoty wychowującej, jaką jest kołaczyckie liceum.

Dobre stosunki między nauczycielami i uczniami mają istotne znaczenie dla kompromisowości życia w klasie: tam, gdzie one istnieją jest mniejsze prawdopodobieństwo wystąpienia trudności.

Sformułowanie „relacje nauczyciel - uczeń” jest dość ogólne i obejmuje takie elementy, jak:

- wpływanie przez nauczycieli na bieżące zachowanie uczniów oraz ich rozwój społeczny i intelektualny,
- wkład nauczycieli w utrzymanie zdrowia psychicznego uczniów,
- przystosowanie się do społeczeństwa,
- lubiane i nie lubiane przez uczniów cechy nauczyciela,
- wpływ codziennych kontaktów z uczniami.

Centralnym motywem relacji nauczyciel - uczeń jest szacunek dla osoby. Dawney uważa, że wymaga to „traktowania dzieci jako jednostek, uznawania i cenięcia ich

⁴⁶ L. Górską, *Wizje zawodu nauczyciela w Polsce u progu trzeciego tysiąclecia*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 2000, s. 25.

niepowtarzalnych cech”.⁴⁷ Autorka ta pisze, że aby dziecko rozwijało się i funkcjonowało jako osoba, musi być traktowane jak ktoś, kto jest ważny sam z siebie, a nie tylko jako przedstawiciel jakiejś kategorii. Potrzebuje ono pomocy, by rozwinąć taki wizerunek samego siebie, aby mógł uznać swoją wartość. Traktowanie dzieci jak osoby samodzielne wymaga uznania ich za ludzi odpowiedzialnych za swoje czyny i wobec tego mających pewną kontrolę nad swym postępowaniem.⁴⁸

Nauczyciele kołaczyckiego liceum, mimo że mają na uwadze powyższe stwierdzenia, jednak nie okazują uczniom bezpodstawnego i bezkrytycznego szacunku. Jest to bowiem niewłaściwe, gdyż, jak tłumaczy Dawney: „Byłoby ze strony nauczyciela błędem, gdyby dopuścił do tego, że szacunek dla stanowiska dziecka uniemożliwia mu wskazanie uczniowi molarnych i intelektualnych standardów. Konstruktyny krytycyzm pomaga dziecku zdobyć taki wizerunek samego siebie i poczucie własnej wartości, które pozwolą mu się rozwinąć jako istocie samodzielnej. Powinien więc być ważnym elementem sądów nauczyciela o dziecku”.⁴⁹

Jak wynika z moich obserwacji, nauczyciele wychowawcy starają się być dla swoich wychowanków przyjaciółmi, starają się trafić do każdej jednostki w klasie. Zazwyczaj odnoszą sukces i znajdują wspólny język z uczniami swojej klasy, zdobywają ich zaufanie oraz przekonują, że na terenie szkoły są ich najczulszymi opiekunami, obrońcami i powiernikami, osobami najżyczliwszymi w gronie wszystkich pracowników szkoły, ich największym oparciem i obrońcami, którzy zawsze w każdej sytuacji pomogą.

Nauczyciele często się uśmiechają, wywierając istotny pozytywny wpływ na relacje między nimi a uczniami, w tym także podnoszą interpersonalną akceptację. „Nauczyciele, którzy często się uśmiechają, komunikują bezpośrednio za pomocą jednego z najprostszych i najskuteczniejszych sposobów. Uczniowie na wszystkich poziomach są czuli na uśmiechy jako oznaki pozytywnych emocji i ciepła”.⁵⁰ Poczucie humoru jest wspaniałym katalizatorem, jeśli bowiem ludzie potrafią wspólnie się śmiać, rozładują napięcia powstające w klasie, sprzyjają powstawaniu naturalnych relacji, ułatwiają naukę. „Żart potrafi być bardzo przydatny w każdej sytuacji dydaktyczno-wychowawczej.”⁵¹

Innym, przytaczanym w literaturze, skutecznym sposobem komunikowania bezpośredniości są stosowane w kołaczyckim liceum skinięcia głowy, zwłaszcza, jeśli są odpowiedzią słuchacza na słowa osoby mówiącej. Kierowane do klasy, stanowią potwierdzenie i wskazują, że nauczyciel słucha tego, co uczniowie mówią, i że to rozumie.⁵²

Rozluźnienie ciała komunikuje bezpośredniość poprzez zasygnalizowanie wolności od stresu i niepokoju. Stwierdzono, że bezpośredni nauczyciele są bardziej rozluźnieni, podczas gdy nauczyciele spięci i pełni obaw komunikują negatywne postawy uczniom, którzy postrzegają ich jako osoby zimne i niedostępne.

Gesty, zwłaszcza ruchy dłoni i ramion są wyrazem zainteresowania, ciepła i zaangażowania. W tym sensie wpływają pozytywnie na transakcje interpersonalne i nauczanie. Kontakt wzrokowy z kolei jest zaproszeniem do porozumienia się i skutecznym sygnałem bezpośredniości. Jeżeli nauczyciel wchodzi w kontakt wzrokowy z uczniem to wtedy łatwiej jest mu nadzorować zachowanie klasy. Może też przekazać mu więcej ciepła i zainteresowania.

Relacje z drugim człowiekiem można ustanawiać na wiele sposobów. Nauczyciele, którzy mają ze swymi klasami relacje harmonijne, często ustanawiają je i cementują

⁴⁷ L. Cohen, L. Manion, K. Morrison, *Wprowadzenie do nauczania*, Wydawnictwo Zysk i S-ka, Poznań 2003, s. 400.

⁴⁸ Ibidem.

⁴⁹ Ibidem.

⁵⁰ Ibidem, s. 402.

⁵¹ Ibidem, s. 398.

⁵² Ibidem, s. 402.

w różnych kontekstach - poprzez sporadyczne lub regularne wykonywanie między innymi niektórych spośród następujących czynności:

Poza klasą:

- przechodzenie przez dziedziniec lub spacer korytarzem połączone z rozmawianiem z uczniem;
- swobodne pogawędki z grupkami lub jednostkami na przerwach;
- wybieranie cichszych lub trudniejszych uczniów, by porozmawiać z nimi poza klasą;
- okazywanie zainteresowania czynnościami pozaprogramowymi, takimi jak sport, muzyka, zabawy, teatr;
- znajomość sposobu życia ludzi mieszkających i pracujących na terenie Kołaczyc i okolic;
- dyskretne zainteresowanie problemami społecznymi uczniów;
- orientacja w rozrywkach i zajęciach rekreacyjnych uczniów i ich rozumienie.

W klasie:

- rozmawianie z wchodzącymi do klasy uczniami w sposób przyjacielski;
- nadzorowanie pracy uczniów na zasadzie indywidualnej;
- poznawanie imion uczniów i posługiwanie się nimi;
- wspólne żarty i dobry humor;
- wytwarzanie poczucia zespołowej dumy z wykonywanej przez uczniów pracy.⁵³

Jednym z ważnych aspektów dobrej komunikacji nauczyciel - uczeń jest też demonstrowanie przez nauczyciela uczniom swojego zainteresowania ciągłym uczeniem się, co zachęci ich, by cenili uczenie się jako czynność nagradzającą, umożliwiającą samorealizację, dostarczającą osobistą satysfakcję i wzbogacającą życie. J. Brophy pisze: „Demonstrowanie uczniom, jak wykształceni ludzie wykorzystują wiadomości i pojęcia uczone w szkole po to, żeby zrozumieć wiadomości o zdarzeniach bliskich i dalekich, rozumieć, co się dzieje w ich życiu i na to wszystko reagować, pozwoli im na inne podejście do nauki.”⁵⁴

Nauczyciel może też odwoływać się do osobistych doświadczeń ilustrujących, jak posługiwać się językiem, aby skutecznie się porozumiewać lub komunikować swoje myśli i emocje w ważnych życiowych sytuacjach, jak sięgać po wiedzę matematyczną, chemiczną, fizyczną, żeby poradzić sobie z usterkami w domowych instalacjach, albo jak dzięki wiedzy z geografii, historii, przedsiębiorczości lepiej rozumieć kraje, po których podróżuje, oraz sens zdarzeń, o jakich informują media. Takie pokazywanie pomaga uczniom przekonać się, jak inspirujące i satysfakcjonujące jest rozumienie otaczającego świata.⁵⁵

⁵³ Ibidem, s. 403.

⁵⁴ J. Brophy, *Motywowanie uczniów do nauki*, PWN, Warszawa 2004, s. 167.

⁵⁵ Ibidem, s.167.

3.2.2. Komunikacja na linii nauczyciel - uczeń na przykładzie realizacji projektu „Czwarta władza z klasą. Szkolny koncert medialny”

Projekt adresowany był do uczniów liceów i ich nauczycieli z województwa małopolskiego, śląskiego i podkarpackiego. Liderem Projektu była Wyższa Szkoła Europejska im. ks. Józefa Tischnera w Krakowie, zaś partnerami: Wyższa Szkoła Informatyki i Zarządzania w Rzeszowie oraz Katolickie Centrum Edukacji Młodzieży KANA w Gliwicach.

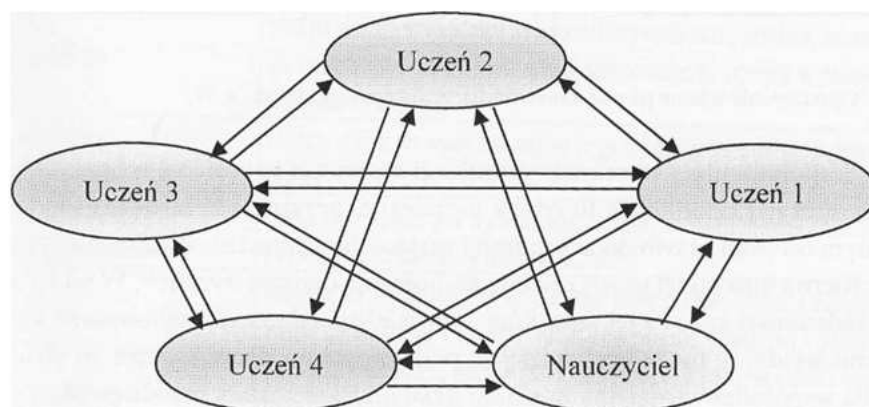
Głównym celem przedsięwzięcia było przygotowanie uczniów liceów do funkcjonowania w nowoczesnej gospodarce i społeczeństwie opartym na wiedzy poprzez wyposażenie ich w kluczowe kompetencje w zakresie technologii informacyjno-komunikacyjnych (ICT), języków obcych oraz przedsiębiorczości.

Przedmiotem Konkursu w ramach projektu był portal internetowy (szkolny koncert medialny) o tematyce dotyczącej społeczności lokalnej. Liceum w Kołaczycach brało udział w projekcie w roku szkolnym 2010/2011. Portal o nazwie SZOK (skrót od: Świat Z Okna Kołaczyc - www.szok.lo.kolaczyce.pl) tworzył i redagował sześciuosobowy zespół pod kierunkiem nauczyciela – autorki niniejszej pracy. Szkoła zajęła IV miejsce na 41 zakwalifikowanych szkół.

Ważną rolę w realizacji projektu pełniła umiejętność pracy w zespole, a co za tym idzie, kompetencje związane z komunikacją zarówno pionową (nauczyciel – uczniowie), jak i poziomą (uczniowie między sobą).⁵⁶

Na początku współpracy dominowała komunikacja góra – dół, która z czasem przerodziła się w komunikację poziomą opartą na opisanym w rozdziale 2.1.4. wzorcu współpracującym. Hierarchia władzy nie była tak bardzo zaznaczona, jak w grupie o autorytarnym stylu komunikacyjnym, zazwyczaj dominującym w sytuacjach lekcyjnych. Różnica stopni członków grupy i nauczyciela miała bardzo mały wpływ na relacje pomiędzy nimi. Zachodziła tutaj komunikacja dwustronna o strukturze koła, co pokazane jest na rys. 3.

Rys. 3. Komunikacja dwukierunkowa o strukturze koła w grupie pracującej nad portalem

Zródło: H. Noga, op.cit., s101.

Przekazywanie informacji zachodziło pomiędzy wszystkimi członkami grupy, niezależnie od stopnia, jaki zajmowali w hierarchii władzy. W takim stylu komunikacji każda osoba jest nadawcą i odbiorcą komunikatów. Wygląda to w ten sposób, iż uczniowie mogą porozumiewać się z nauczycielem i między sobą zgodnie z zasadą każdy z każdym.⁵⁷

⁵⁶ O komunikacji pionowej i poziomej czyt. rozdział 1.2.

⁵⁷ H. Noga, op.cit., s.101.

Według H. Nogi współpracujący wzorzec komunikacji ma szansę pojawić się w grupach, których członkowie to osoby niezależne, przyznające zarówno sobie, jak i innym osobom prawo do autonomii i mające do wykonania dość złożone zadania.⁵⁸ Taką właśnie grupę stanowił kołaczycki zespół redakcyjny, w którym uczniowie pełnili przydzielone im funkcje: redaktora naczelnego, dziennikarza, tłumacza, specjalisty PR, informatyka, grafika. Prace zespołu czasowo wspierali inni uczniowie, którzy np. pisali artykuły, tworzyli filmiki, robili zdjęcia.

Kierownika takiej grupy (tutaj zarówno nauczyciela prowadzącego, jak i uczniowie redaktor naczelnej) cechowały zachowania demokratyczne. W takiej grupie zadaniowej każdy z jej członków - niezależnie od pozycji zajmowanej w hierarchii władzy – mógł brać udział w podejmowaniu decyzji, przez co stawał się osobą współodpowiedzialną za skutki działań, jakie zostały przedsięwzięte, oraz efekty pracy grupy. Proces podejmowania decyzji był dość czasochłonny w przypadku, gdy nie wszyscy członkowie grupy byli jednomyślni, co niejednokrotnie miało miejsce podczas prac zespołu w zakresie dyskusji na temat układu graficznego strony, podziału na kategorie tematyczne, doboru tematyki tekstów i filmików. Jednak we współpracującym modelu komunikacji dzięki istnieniu wpływu członka grupy na podejmowane ustalenia jest możliwość identyfikowania się z zadaniem grupy lub traktowania go jako własnego, co prowadziło do wytworzenia motywacji własnej działalności.⁵⁹

Z powodu istnienia dwustronnej komunikacji zwiększona była ilość kanałów, jakimi przekazywane były informacje. To z kolei prowadziło do pojawienia się większej liczby zakłóceń podczas procesu porozumiewania się. Dwustronna komunikacja miała także swoje plusy. Pozwalała na występowanie informacji zwrotnych, co zwiększało możliwość dostrzegania wszelkich nieprawidłowości, likwidacji ich skutków oraz zapobiegania ich ponownemu wystąpieniu.

Dzięki swobodnej konwersacji, jaka ma miejsce w grupie o współpracującym stylu komunikacyjnym, dystans pomiędzy poszczególnymi jej członkami był dużo mniejszy niż w przypadku grupy o autorytarnym stylu komunikacji.⁶⁰ Rzadziej też występują napięcia czy poczucie zagrożenia. Jako nauczyciel sprawujący opiekę nad zespołem byłam dzięki temu bardziej zorientowana i świadoma tego, co się dzieje w grupie.

Praca nad projektem dała uczniom niebywałą możliwość uczenia się i rozwijania kompetencji w zakresie komunikowania się. Świadczy o tym chociażby udzielona w ankiecie ewaluacyjnej wypowiedź jednej z zaangażowanych uczennic: „(...) i zrobiłam duży postęp w kontaktach z ludźmi, trzeba było przełamać czasem nieśmiałość i podejść do kogoś (np. żeby przeprowadzić wywiad) czy zadzwonić do jakiejś instytucji i, oczywiście, bezcenna nauka pracy w grupie. Z natury jestem dosyć nerwowa i lubię rządzić, może nie zawsze wychodziło, ale dzięki projektowi nauczyłam się współpracy i rozmawiania z ludźmi, szczególnie tymi zupełnie różnymi w sposobie pracy ode mnie.”

Nie bez znaczenia była też komunikacja internetowa (zarówno uczniów z nauczycielem, jak i uczniów między sobą) z wykorzystaniem: poczty elektronicznej, Skype'a, gadu-gadu. Ze względu na odmienną sytuację komunikacyjną oraz pewnością uczniów w zakresie swoich kompetencji komputerowych komunikacja w relacji nauczyciel – uczeń zmieniła swój charakter. Uczniowie, którzy w kołaczyckim liceum przestrzegają tradycyjnych form zwracania się do nauczycieli („pani profesor”, „panie profesorze”) w kontakcie elektronicznym, który dla nich jest mniej sformalizowany, używali zwrotów typu: „pani Ewelino”, „witam panią”, stosowali emotikony (np.: uśmieшки - :), uśmieшки

⁵⁸ Ibidem, s.102.

⁵⁹ Ibidem.

⁶⁰ Ibidem, s.103.

z przymrużeniem oka - ;). Wprowadzali więcej słownictwa potocznego, którego starają się unikać w sytuacjach lekcyjnych. Oto przykładowe wypowiedzi e-mailowe podopiecznych:

„Dzień Dobry ;) Wysyłam Pani to, co udało mi się wyskrobać w photoshopie. To tylko zarys mojej wizji. Chcę, żeby Pani to zobaczyła i podzuciła jakiś swój pomysł (którego mi zaczyna brakować).”

„Pani Ewelino, przesyłam felietony, piszę w liczbie mnogiej, ponieważ udało mi się przed kilkoma minutami napisać drugi o 2012 roku i związanych z nim spekulacjach o końcu świata. Mam nadzieję, że nie będzie Pani musiała długo poprawiać. Pozdrawiam.”

„Nietaneczna dyskoteka pozwoliła mi się troszeczkę pobawić szablonem. Z tego, co widziałam, inne strony nie miały jakichś rewelacyjnych. To tylko takie moje, z przypadkowym zdjęciem i przypadkowymi kolorami, ale jestem ciekawa jak Pani to widzi :)”

„Dzień dobry, w załączniku wysyłam wywiad z Martą Fox i mam jeszcze pytanie - jutro jedziemy do tej pani?”

Pracując z uczniami zdałam sobie sprawę z tego, że Internet postawił nauczyciela w nowej roli. Nauczyciel powinien posiadać podstawowe umiejętności, pozwalające na prace z wykorzystaniem komputera i Internetu. Ważne jest dostosowanie własnego warsztatu pracy do zmieniającego się świata, zainteresowań uczniów, stąd konieczna jest znajomość takich zagadnień, jak:

- obsługa przeglądarki internetowej;
- korzystanie z poczty elektronicznej oraz komunikatorów;
- sprawne użytkowanie komputera;
- redagowanie tekstu w edytorze tekstowym na poziomie ponadpodstawowym;
- przygotowanie prezentacji;
- korzystanie z archiwów skompresowanych np. WinRAR i WinZIP (kompresja, dekompresja);
- umiejętność konwersji dokumentów do formatu PDF);
- znajomość (w zakresie podstawowym) terminologii związanej z technologią informacyjno-komunikacyjną;
- obsługa w zakresie podstawowym programu graficznego.

Praca nad portalem pokazała, jak ważna jest umiejętność komunikacji pomiędzy nauczycielem i uczniami oraz czuwanie nad komunikacją pomiędzy uczniami w procesie pracy grupowej, tym bardziej jeśli spotkały się jednostki ambitne, kreatywne, z silnie uwydatnionymi cechami przywódczymi. Projekt, poza pracą w szkole i kontakcie twarzą w twarz, był realizowany na odległość, jednak rola nauczyciela w tym procesie jest tak samo, jak nie bardziej, istotna niż w nauczaniu tradycyjnym. Nauczyciel ma ogromny wpływ na e-wychowanie uczniów. Podobnie jak w szkole i na lekcjach należy zwracać uczniom uwagę na formy i normy obowiązujące w społeczności, w grupie czy naszej kulturze, tak i w Internecie nauczyciel musi znać etykietę, stosować zasady właściwej komunikacji, ma wiedzieć, gdzie prowadzić, przed czym przestrzegać i wymagać od siebie i od ucznia szanowania własności intelektualnej, form grzecznościowych w komunikacji.⁶¹

⁶¹ B. Chodacka, *E-kształcenie – nowe relacje nauczyciel-uczeń?*, <http://www.up.krakow.pl/kti/me/ref2009/chodacka.pdf>, [31.12.2011].

ZAKOŃCZENIE

Młody człowiek tworzy swój indywidualny system wartości, na który wpływ ma wiele czynników. Do najistotniejszych należą: rodzina, szkoła, rówieśnicy oraz, w coraz większym stopniu, wszelkiego rodzaju media. Już jako dziecko uczeń doświadcza rozmaitych zdarzeń, staje się obserwatorem różnych faktów i zachowań, które stopniowo zaczyna dzielić na te atrakcyjne i ważne oraz te o mniejszym znaczeniu. W ten sposób układa wszystkie swoje doświadczenia w hierarchiczną całość.

Nauczyciele są obok rodziców „tymi dorosłymi,” którzy wpływają na postawy, uczucia, reakcje i zachowanie młodych ludzi — codzienne, minuta po minucie - zmieniając je poprzez własne zachowania, sposób komunikowania się z nimi. Dlatego bardzo ważne jest, aby wiedzieć, że to, w jaki sposób zwracamy się do nich, jak formułujemy nasze oczekiwania, jak reagujemy na ich sukcesy i porażki, jak działamy i mówimy w sytuacjach trudnych i konfliktowych - wpływa na uczucia, nastrój i ich samopoczucie.

Opanowanie umiejętności dobrego komunikowania się jest sztuką wymagającą treningu, ćwiczeń. To długotrwały proces zależny od wielu czynników, m.in. naszego stanu zdrowia, środowiska, w którym się wychowujemy i w którym żyjemy, od poziomu inteligencji, indywidualnych potrzeb i celów życiowych. I tak naprawdę, my nauczyciele, nie mamy żadnej pewności, że potrafiliśmy wyposażyć wychowanków w tę umiejętność. I mimo sukcesów, jakim przykładowo może być zdana matura czy IV miejsce w opisanym w niniejszej pracy konkursie, to życie pokaże, czy naprawdę odnieśliśmy sukces.

Od kompetencji komunikacyjnych zależy powodzenie aktu porozumiewania się, a jest to jeden z warunków odniesienia sukcesu w procesie dydaktyczno-wychowawczym. Chcąc stymulować rozwój społeczny, należy uczniom stawiać zadania ukierunkowane na wzmocnienia pozytywnych przejawów zachowania, wspierać ich w tym, co dobre, wydobywać z nich to, co najpiękniejsze i najcenniejsze.

BIBLIOGRAFIA

- Brophy J., *Motywowanie uczniów do nauki*, PWN, Warszawa 2004.
- Chodacka B., *E-kształcenie – nowe relacje nauczyciel-uczeń?*,
<http://www.up.krakow.pl/ktime/ref2009/chodacka.pdf>, [31.12.2011].
- Cohen L., Manion L., Morrison K., *Wprowadzenie do nauczania*, Wydawnictwo Zysk i S-ka, Poznań 2003.
- Faure E., *Uczyć się, aby być*, PWN, Warszawa 1975.
- Gajda J., *Media w edukacji*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2005.
- Górska L., *Wizje zawodu nauczyciela w Polsce u progu trzeciego tysiąclecia*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 2000.
- Grygielski M., *Style komunikacji rodzicielskiej a identyfikacja dzieci z rodzicami*, Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 1994.
- Jaskuła E., Wawrzyniak E., *Kompetencje komunikacyjne nauczyciela*,
<http://www.szkolnictwo.pl/index.php?id=PU2044>, [17.12.2011].
- Koć-Seniuch G., *O kompetencji komunikacyjnej nauczyciela*, „Ruch pedagogiczny” 1994, nr 1/2.
- Krężel M., Kachel K., *Recepta na wychowanie*, „Dziennik Zachodni”, nr 2895000, 24.03.2007.
- Makles B., *Komunikacja jako problem badawczy dydaktyki*, [w:] *Współczesne kierunki modernizacji dydaktyki*, pod red. Pólturzyckiego J. i Wesołowskiej E. A., UMK, Toruń 1993.
- Materiały szkoleniowe nt. *Porozumiewanie się w sytuacjach trudnych. Prowadzenie rozmowy z uczniem i rodzicami*, prowadzący: Turek-Fijak D. i Brągiel R., 30.09.2008.
- Materska M., *Kształtowanie się struktury czynności pod wpływem treści instrukcji*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 1975.
- Miśkiewicz A., *Komunikacja interpersonalna nauczyciel – uczeń*,
<http://www.szkolnictwo.pl/index.php?id=PU8175>, [28.12.2011].
- Morreale S.P., Spitzberg B. H., Barge J. K., *Komunikacja między ludźmi. Motywacja, wiedza i umiejętności*, PWN, Warszawa 2007.
- Nęcki Z., *Komunikacja międzyludzka*, ANTYKWA, Kraków 2000.
- Noga H., *Wybrane aspekty komunikacji w procesie edukacyjnym*, [w:] *Wartości w komunikowaniu*, pod red. Wawrzak-Chodaczek M., Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2009.
- Pamięć maluje przeszłe lata. Książka pamiątkowa z okazji Jubileuszu 60-lecia Liceum Ogólnokształcącego im. Marii Skłodowskiej-Curie w Kołaczycach 1945 – 2005*, pod red. Żygłowicz G. i Makary R., Kołaczyce 2005.
- Radwańska J., *Czas na feedback dla oświaty*, Difin SA, Warszawa 2010.
- Sęk H., *Spoleczna psychologia kliniczna*, PWN, Warszawa 1993.
- Stewart J., *Komunikacja interpersonalna: kontakt między osobami*, [w:] *Mosty zamiast murów. Podręcznik komunikacji interpersonalnej*, pod red. Stewarta J., PWN, Warszawa 2003.
- Sztejnberg A., *Podstawy komunikacji społecznej w edukacji*, Astrum, Wrocław 2001.
- Szybisz M., *Spoleczeństwo informacyjne – porozumiewanie się w zmieniającym się świecie*, [w:] *Edukacja i dialog w świecie przyszłości*, pod red. Kwiatkowskiej H. i Szybisz M., Wyższa Szkoła Humanistyczna, Pułtusk 2003.
- Retter H., *Komunikacja codzienna w pedagogice*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2005.

Walancik M., *Znaczenie komunikacji werbalnej i niewerbalnej w relacjach nauczyciel-uczeń w edukacji*, [w:] *Funkcje i modele komunikacji społecznej w edukacji a kompetencje nauczyciela*, pod red. K. Czerwińskiego i W. J. Maliszewskiego, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2009.

Wolska-Długosz M., *Internet – przyszłość komunikacyjna?*, [w:] *Wartości w komunikowaniu*, red. nauk. Wawrzak-Chodaczek M., Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2009.